

lanarak araştırmaların yapıldığını KKTC'de Kıbrışlı kimliği, Türk kimliği üzerine yapılan çalışmaları örnekleyerek, Batılı kuramları merkeze almayı reddedip, post-kolonyal kuramsal bakış açaşının güçlü yanlarını açaştırdığı konuşmasında belirtti. Öte yandan Haluk Geray, araştırmalarında ekonomi politik yaklaşım çerçevesinde neo-liberalizm eleştirisi, dünya sistemi, emperyalizm konularıyla iletişim araştırmalarının ilişkisini kurarak yeni iletişim teknolojilerinin araştırma nesnesi olarak önemini vurguladı. Oya Tokgöz'e benzer bir biçimde iletişim araştırmalarını iletişim eğitimi üzerinden tartışmaya açaşan Ayşe İnal da üniversitenin yapısal sorunları; yabancı dilde yayına verilen aşırının önemi eleştirerek iletişim çalışmalarının kimlik sorunu olduğuna değindi; teori ve pratik arasındaki ilişki üzerinde durdu. İnal'ın çalışmaların kalitesine ilişkin eleştirel değerlendirmesi, Raşit Kaya'nın tartışmasında da ele alındı: Kaya, özellikle dergilerde yaptıkları hakemlik değerlendirmeleri ve doğentlik sınavları jüri üyeliği görevlerindeki doğrudan deneyimlerinden yararlanarak Türkiye'de iletişim araştırmalarının niteliğini sorguladı. Panel yöneticisi Bülent Çaplı bu araştırmaların toplum için bilgi üretimi misyonunu sorgulayarak toplumun farklı kesimlerinin ne ölçüde araştırmalardan yararlandığı sorusunu sorsa ve somut öneriler, çözümler geliştirilmesi üzerinde durarak pek tartışılmayan önemli bir konuya işaret etse de genel olarak araştırmaların toplumsal dönüşüme katkısı ve kurumsal mekanizmalar gibi konular sempozyumda hak ettiği ilgiyi görmedi. Belki sonraki sayılarımızda bu konuda yazılar yayınlayarak bu eksikliğin kapatılmasına hizmet edebiliriz. Sonraki sayımızda herhangi bir özel dosya yerine her zamanki gibi iletişim, kültür eleştirisi ve toplumsal düşünce alanlarında üretilen nitelikli eleştirel yazılar yer alacaktır.

Sempozyumdan seçilen sunuşlardan oluşan bu sayıda da yine hakemlik yaparak *ki*'ye katkıda bulunan akademisyenlere; editör asistanları Tezcan Durna, Çağla Kubilay ve Esra İlkey Keleğli'na ve her zamanki gibi büyük bir titizlikle derginin basım ve dağıtımını organize eden İLEV'e teşekkürü borç bilirim.

Dünyada ve Türkiye'de İletişim Araştırmaları

Özet:

Özellikle 1. Dünya Savaşı'ndan sonra radyo yayınları, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ise televizyon yayınlarının giderek yaygınlaşması ile iletişim araştırmaları önem kazanmıştır. İlk araştırmalarda, iletişim araçlarına olan açaşıklık; izleme alışkanlıkları araştırılırken, giderek bu araçlarla verilen mesajların toplumlara olan etkisi ele alınmış; bireyin tutum ve davranışlarındaki değişiklik saptanmaya çalışılmıştır. 2. Dünya Savaşı sırası ve sonrasında ise, iletişim araştırmalarında durum saptama ve etki araştırmaları yanında verilen mesajların içerikleri de araştırılmıştır. Türkiye'deki iletişim araştırmaları oldukça geç, 1970'li yılların başlarında başlamış, özellikle iletişim alanında eğitim veren kurumların açılması ile de gelişmiştir. Bu gelişmede, diğer kitle iletişim araçlarının yanında, özellikle ülkeye geç gelen televizyon yayınlarının başlamasının itici rolü olduğu söylenebilir. Bu araçlara açaşıklık ve etkilene ile ilgili ilk araştırmalardan sonra verilen mesajların çözümlenmesi ile ilgili araştırmalara ağırlık verilmiştir.

Anahtar sözcükler: iletişim araştırmaları, kitle iletişim araştırmaları, Türkiye'de iletişim araştırmaları, televizyon araştırmaları, içerik çözümlenmesi, söylem analizi

Communication Research in the World and Turkey

Abstract:

Especially after the 1. World War when radio broadcasting became popular and following the 2. World War when television broadcasting were disseminated in societies, communication research has gained a big importance. While early studies searched the media exposure and viewing habits, later the effect of media messages on societies; changes in individuals' attitude and behaviour were started to be investigated. During and after the 2. World War, besides these, contents of messages were analysed. Communication research in Turkey started quite late, at the beginning of the 1970s, especially following the opening of the education institutions on communication discipline. Television broadcasting, which started on air quite late in the country, and other media were influential in this development. After early research focusing on media exposure and effect, communication research in Turkey concentrated on analysis of messages, as seen in the content and discourse analysis.

Key words: communication research, mass communication research, communication research in Turkey, television research, content analysis, discourse analysis

Aysel Aziz
Yeditepe Üniversitesi
İletişim Fakültesi

Dünyada ve Türkiye'de İletişim Araştırmaları

Giriş

İletişim araştırmalarının diğer disiplinlerden bağımsız olarak ortaya çıkması 20. yüzyılın ikinci yarısına doğrudur. Diğer bilim dallarında da görüldüğü üzere, "iletişim" alanının bir bilim, bir öğreti dalı olması özellikle iletişim teknolojisinin gelişmesine bağlı olarak hız kazanmış, çeşitlenmiştir. İletişim alanında eğitim-öğretim yapılmaya başlanması da önemli etkenlerden biri olmuştur. Bu tarihi, 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar götürebiliriz. Ondan önce ise iletişim konusu ayrı bir disiplin olarak değil, 19. yüzyılda ayrı bir bilim dalı olarak kendini kabul ettiren sosyoloji (toplumbilim)'nin içerisinde ele alınıyordu.

İletişim teknolojisindeki hızlı gelişim, yeni iletişim ve kitle iletişim kanallarının bulunması ve toplum hizmetine sunulması, geniş bir kullanıcı ya da tüketici kitlesi bulması, bu kitlenin bu araçlarla verilen çeşitli iletilerden etkilenmeleri bu konuda toplumsal ve toplumbilimsel araştırmaların yapılması sonucunu doğurmuş; bu durum ise iletişim ile ilgili kuramların doğmasına ve giderek bilim dalı olarak kabul edilmesine yol açmıştır. Bir anlamda iletişim alanındaki gelişmeler, iletişim alanının sosyolojiden ayrılması, sosyolojinin bir bilim dalı olarak kabul edilmesindeki süreci yaşamıştır. Ancak ikisi arasındaki önemli fark, yer ve zaman farklılığıdır. Sosyolojinin bilim dalı niteliğini kazanması, 19. yüzyılda Avrupa'da (Fransa, İngiltere ve Alman-

ya) olurken, iletişim alanının bir bilim dalı durumuna gelmesi ise 20. yüzyılda ve daha çok ABD'de olmuştur.

Dünyada İletişim Araştırmaları

İlk Araştırmalar

İletişim alanı ile ilgili ilk araştırmalar toplumsal içerikli, yani bu araçların kullanılması ile ortaya çıkan gereksinimleri karşılamak üzere yapılmıştır ve kullanılan yöntem ve teknikler de sosyolojiden, sosyal psikolojiden hatta psikolojiden alınmıştır.

İlk araştırmalar farklı yönlerde yapılmıştır. Öncelikle bilim alanı olarak kabul edilmesi yeni olduğundan, bilim olması ile ilgili araştırmalara gereksinim duyulmuş ve özellikle 20. yüzyılın ilk çeyreğinde iletişim alanı ile ilgili model, yaklaşımlar ve kuramlar geliştirilmiş ve kimi kez kuramsal çalışmalarla, kimi kez ampirik alan çalışmaları ile iletişimin bir bilim dalı olarak gelişmesi için uğraş verilmiştir.

Kitle iletişim araçlarının hizmet verdiği izler kitle tarafından okunması, dinlenmesi ve seyredilmesi ile ilgili olarak öncelikle durum saptanması (ne kadar sıklıkla, ne kadar süre ile, nelerle izlendiği gibi) ve izleyicinin tutum ve davranışlarının bu mesajlardan ne derece etkilendiği hususlarında araştırmalar yapılmıştır. Bir başka deyişle, bu araçlarla verilen mesajlarla izler kitlenin iletişim araçları ve özellikle de bu araçlarla olan iliş-

kisi araştırılmıştır. Bu bakımdan ilk araştırmalar toplumsal türde, durum saptayıcı ve ilişki araştırmaları olarak alınabilir. Alan araştırması olarak adlandırılan bu araştırmalarda sosyal bilimlerde ve özellikle sosyolojide kullanılan yöntem ve teknikler kullanılmıştır. Bu yönü ile izler kitlenin izleme alışkanlıkları ile tutum ve davranış değişiklikleri doğrudan alan araştırmaları yöntemi ve örneklem üzerinde, sormaca tekniği kullanılarak yapılmıştır.

Kitle iletişimi ile ilgili araştırmalar, bu araçların tarihsel gelişimi içerisinde önce gazetelerin, sonraları ise sinema ve radyonun yaygın olarak kullanılmaya başlanması ile bu araçlarla ilgili olarak yapılmaya başlanmıştır.

1930'lu yıllarda ABD'de iletişim araştırmalarında, "Rönesans dönemi" olarak anımsanacak değişimler olmuş; ilgi bu kez politika, propaganda ve radyo üçlüsünün oluşturduğu bir alana kaymıştır. 2. Dünya Savaşı sırasında önce Harold D. Lasswell ve arkadaşları, politika kuramları çerçevesinde iletişim sorunlarını gözlemleyerek yeni konular, yeni yöntemler ve yeni kümelenmeler yaparak politika ve iletişim ilişkisini açıklamaya çalışmışlardır. Lasswell, kuramsal yapı içerisinde özgürlük, demokrasi, faşizm, komünizm gibi siyasal kavram ve simgeler ile siyasal değerlerin gerçekleşmesinde kullanılan şiddet, tartışma, simge değişimi, rüşvet gibi yöntemler üzerinde araştırmalar yapmış, ilişkileri ortaya koymaya çalışmıştır.

Radyonun etkisi ile ilgili ilk araştırmalar olarak söz edilmesi gereken en önemli araştırmalardan biri hiç kuşku yok ki Orson Wells'in "Marshların istilasını" adlı radyo oyununun oynanmasından sonra gelişen toplumsal paniğin neden olduğu araştırmalardır. Bu radyo oyununun gerçekmiş gibi hemen etki göstererek dinleyicileri yollara dökmesi, iletişim araştırmalarının miladı olarak alınabilir. Çünkü radyo, bu yayını ile toplumları etkilemedeki gücünü göstermiş ve bunun nedenleri pek çok araştırmaya konu olmuş; kitle iletişimi araştırmaları literatürüne geçmiştir. Yine bu yıllarda radyo ile ilgili farklı araştırmalar

da yapılmıştır. Radyoda yayınlanan "soap opera" dizileri, yarışma programları (Herzog) ve radyonun siyasal tutum ve davranış üzerindeki etkilerini ölçmeyi amaçlayan araştırmalar yapılmıştır. Bunlardan iletişim araştırmaları literatürüne de geçen bir araştırmadan söz etmek gerekir. 1940 yılında yapılan ABD Başkanlık seçimleri sırasında Amerikalı araştırmacı Paul Lazarfeld tarafından ABD'de Erie (Ohio) bölgesinde yapılan bir araştırmada ilk kez "panel tekniği" kullanılmış ve radyodan verilen siyasal propaganda konuşmalarının seçmen davranışı üzerindeki etkileri, araştırma süresince seçilen panel grubuna bir buçuk ay ara ile 6 kez panel soruları uygulanarak saptanmıştır.¹

Yeni Bir Yöntem Olarak "İçerik Çözümlemesi"

2. Dünya savaşı, iletişim araştırmalarında izler kitlenin izleme özellikleri, açık olduğu mesajlar karşısındaki tutum ve davranış değişikliklerini saptamaya yönelik araştırmalar yanında, bu etkilerin nedeni olan mesajların içeriğinin nicelik ve nitelik olarak da sorgulanmasını, araştırılmasını gerektirmiştir. Savaş sonrası, televizyon yayınlarının da yaygınlaşması ile, kitle iletişim araştırmalarında araştırılan konularda da farklılıklar olmuş; farklı yöntem ve buna bağlı teknikler de uygulanmaya başlanmıştır. Bir başka deyişle, iletişim araştırmalarında madalyonun öteki yüzü olan "ne veriliyor?", "nasıl veriliyor?", "ne kadar sıklıkla veriliyor?" sorularını irdeleyen "içerik çözümlemesi" araştırmaları yapılmaya başlanmıştır.

Tarihsel gelişimi içerisinde bakıldığında, ilk olarak ABD'de yazılı basınla ilgili olarak yapılan içerik çözümlemesi ile ilgili araştırmalar, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde başlamıştır. ABD'de gazetecilik öğrenimi gören öğrenciler tarafından gazeteler üzerinde yapılan analizlerde, gazetelerdeki konular iç politika, iş, suç işleme, boşanma, spor vb. konu başlıklarına göre saptanmıştır.² Daha sonraları ise ilgi, edebiyat ve dil konularına kaymıştır.

İçerik çözümlemesi yöntem ve tekniğinin asıl önem kazanması ve uygulanması ise 2. Dünya Savaşı sırasında olmuştur. Hitler Almanyası tarafından radyonun propaganda amacı ile

1 Günümüzde izleyici araştırmaları konusunda panel tekniği kullanılarak yapılan sürekli araştırma, BBC'nin Denizası Yayınlarının (*Over Seas Broadcasting*) izlenmesi ile ilgili olarak yapılmaktadır. Konu ile ilgili yapılmış bir derleme için bakınız Aziz, 1985.

2 Bu konudaki ilk çözümleme, 1926 yılında *The Country Newspaper* üzerinde Colombia Üniversitesi'nde yapılmıştır.

3 Bunlar içerisinde Lasswell'in başkanlığında Washington'daki Kongre Kütüphanesi (*Library of Congress*) ile Erns Kris ve Hans Spier'in yönetiminde New York kentinde "Yeni Toplumsal Araştırmalar Okulu"nda yürüttükleri Totaliter İletişim (*Totalitarian Communication*) araştırma projeleri önemlidir.

4 Proje, Annenberg İletişim Okulu (*The Annenberg School of Communications*)'ünl ü iletişimci kuramcısı George Gerbner tarafından ve Larry Gross, Nancy Signorelli ve Michael Morgan'dan oluşan bir çalışma grubunca yürütülmektedir. Projenin parasal desteği ABD'de Sağlık, İletişim ve Bilim kurumlarından sağlanmaktadır.

5 Bu araştırmalarda her yıl ekim ayının son haftasında ABD'nin büyük televizyon şebekelerinden ABC, CBS ve NBC kanallarından alınan örneklem yayınlar üzerinde farklı izler kütülelere (kadın, çocuk, yaşlı) yönelik programlarda yer alan şiddet, terör, cinsellik ve reklam gibi konular araştırılmıştır.

kullanılması, yeni bir yöntem olan içerik çözümlemesi yönteminin bu propaganda mesajlarının çözümlenmesinde kullanılmasına yol açmıştır. Lasswell ve arkadaşları, Hitler'in Propaganda Bakanı Goebbels'in radyo ve gazetelerde yapmış olduğu propagandaları çözümleyerek özellikle ulaşım, ölüm ilanları ve haberleri gibi konular ile askeri hareket arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmışlardır. Ayrıca, ABD'deki Nazi yanlısı yazılı basının içerik çözümlemesi de yapılarak Goebbels'in yapmış olduğu propaganda yayınları ile bu yayınlar arasındaki ilişkiler araştırılmıştır (Krippendorff, 1984: 13-18).

Görüleceği üzere, savaş sırasında yapılan içerik çözümlemeleri yalnızca bilimsel nedenlerle yapılmamış, özellikle ABD Savaş Dairesi Kitle İletişim Bölümü'nde, pek çoğu Lasswell'in yönetiminde olmak üzere, yazılı basın ve radyo ile ilgili olarak içerik analizleri yapılmıştır.³

Günümüzde içerik çözümlemesi uygulamaları, özellikle kitle iletişim araçlarının yoğun olarak kullanıldığı başta ABD olmak üzere, Batı toplumlarında yapılmaktadır. Kitle iletişim kanallarından radyo, televizyon, gazete, dergi, sinema filmleri, video yanında özellikle siyasal demeçler, konuşmalar gibi konularda da içerik çözümlemeleri yapılmaktadır. Bu araştırmaların büyük çoğunluğu bilimsel amaçlı olarak yapılmakla birlikte, pratik amaçlı ya da hem bilimsel, hem pratik amaçlı olarak yapılan içerik çözümlemelerine rastlanılmaktadır. Bu çalışmalardan üzerinde özellikle durmak istediğimiz bir çalışma, 30 yıldır süren bir araştırma projesi olarak ABD'de Pennsylvania Üniversitesi Annenberg İletişim Okulu'nca sürdürülen televizyon programları ile ilgili içerik çözümlemesidir.⁴ "Kültürel Göstergeler Projesi" (*Cultural Indicators Project*) adı altında 1967'den beri yapılan bu projenin ilk ürünleri 1969 yılında alınmaya başlanmıştır. Bu projede, gerçekte birbirini tamamlayan (1) Mesaj (ileti) çözümlemesi (*message analysis*), (2) Kültürleştirme çözümlemesi (*cultivation analysis*) çalışmaları yapılmıştır.⁵ Bu araştırmalar sonucu, günümüzde de kullanılan önemli kuramlara ulaşılmıştır.

ABD'de başlayan ve sürekli bir proje durumuna gelen "Kültürel Göstergeler Projesi" yanında, pek çok içerik çözümlemesi projeleri, özellikle Batı Avrupa ülkelerinde zaman zaman yapılmaktadır. Bunlardan özellikle Hollanda, Finlandiya ve Fransa'da yapılan içerik çözümlemesi ile ilgili araştırmalar önemlidir. Hollanda'da NOS tarafından yayımlanan dramatik yapımlardaki çözümlemelerde ABD'de yapılan içerik çözümlemeleri ile paralellik kurmak üzere benzer soru yönelmeleri üyulanmış ve çıkan sonuçlar, "Kültürel Göstergeler Projesi" sonuçları ile karşılaştırılarak kültürlerarası içerik çözümlemeleri bulgularına ulaşılmıştır.

50'li Yıllardan Sonra İletişim Araştırmaları

1950'li yıllardan sonra yapılan araştırmalara televizyon konusunda yapılan araştırmalar damgasını vurmuştur. Özellikle ABD'de yapılan pek çok araştırmada elektronik görsel ve işitsel özellikleri olan televizyon yayınları kısa zamanda toplumları etkisi altına aldığından, başta çocuk, gençlik ve kadın olmak üzere etki araştırmaları yoğun olarak yapılmaya başlanmış; farklı sosyo-ekonomik özellikteki izler kitlenin televizyon yayınlarını izleme alışkanlıkları ve tutum davranışlarına etkisi ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu araştırmaların sonuçları, iletişim ve kitle iletişim alanına özgü kuramların, modellerin, yaklaşımların bulunmasını, dolayısıyla iletişimin bilim dalı olarak gelişmesini sağlamıştır.

İletişim alanının bir bilim dalı olarak gelişmesi bu alanda eğitim-öğretim veren okulların açılmasını sağlamış ve giderek bu konuya eğilen akademisyenlerin ve iletişim çalışmalarının çoğalmasına neden olmuştur.

Zaman içinde yapılan araştırmaların niteliği de, toplum hizmetine sunulan iletişim teknolojilerinin niteliğine bağlı olarak değişmiştir. Kitle iletişim araçlarının birbirlerine olan etkileri ile ilgili olarak yapılan araştırmalar buna en güzel örnek olarak verilebilir. Özellikle televizyonun yaygınlaşması ile bu ko-

6 Asya ve Afrika ülkelerinde yapılan projeli yayınlarda, toplumsal amaçlı olarak izleyici araştırmalar yapılmış ve özellikle yeniliklerin benimsenmesinde görülen işitsel araçların etkisi ölçülmüştür.

nuda gerek Avrupa'da gerekse ABD'de televizyonun sinema giderliğe, radyo dinlemeye, gazete - dergi okurluğuna etkisi ile ilgili araştırmalar yapılmıştır. Aynı durum videonun bulunuşu ve toplumda yaygın olarak kullanılmaya başlanması ile bu aracın televizyon ve sinema izlemeye etkisini araştırmak amacı ile de yapılmıştır.

Bu dönemde yapılan iletişim araştırmalarının genel nitelikleri özetlenecek olursa, kitle iletişim araçları ve özellikle televizyonun aile yaşantısına, serbest zamana, eğitime, öğrenmeye ve tutum ve davranışlara psikolojik ve sosyal psikolojik ve hatta biyolojik etkilerini konu alan araştırmalar yapılmıştır (Loverly ve DeFleur, 1983). Etki araştırmalarında, özellikle eğitim-öğretim ile ilgili araştırmalarda çocuk ve gençlik kitlesi ile yetişkin eğitimi ile ilgili araştırmalara öncelik verilmiştir. Bu konuda özellikle UNESCO, UNICEF, FAO, WHO gibi uluslararası kuruluşlar ve pek çok ulusal kurum ve kuruluşlarla işbirliği içerisinde projeli eğitim yayınları yaparak radyo ve televizyonun eğitimde kullanılması ile ilgili toplumsal araştırmalar yapmışlardır (Aziz, 1978).⁶

1980 Sonrası İletişim Araştırmaları

1980 sonrasında yapılan iletişim araştırmalarının genel iletişim, kitle iletişimi ile ilgili etki ve içerik çözümlemelerine yönelik araştırmalar yapılması yanında ağırlıklı olarak sinema filmlerinin mesajlarının algılanması (*cognitive*), metin çözümlemeleri üzerinde yapıldığı görülmektedir. Film çalışmaları (*film studies*) konusunda eğitim veren okullarda aynı ad altında dersler konularak filmlerin içerikleri incelenmiş, özellikle filmlerde yer alan karakterler ve konuşmaları ya içerik çözümlemesi (fiziksel ve mesaj) ya da söylem analizi yöntem ve teknikleri kullanılarak araştırılmıştır. Televizyonda yer alan özellikle dramatize programlarda, buhranlı, savaş yıllarında daha da önem kazanan haber ve haber programlarındaki mesajlar çözümlenmiş ve bu tür programların toplum üzerindeki etkileri araştırılmıştır.

1980 sonrası iletişim araştırmalarında önem verilen bir diğer araştırma konusu da medyada yer alan mesajların dilinin çözümlenmesidir. Bu çözümlemede mesaj analizinin yanında kullanılan dil, dilbilim açısından analiz edilmektedir. Özellikle radyo ve televizyonda giderek artan konuşma ya da konuşma-show programlarının geniş izleyici kitlesi bulması, dikkatleri, verilen bu mesajların dili üzerinde yoğunlaştırmıştır.

1980 sonrası yapılan bilimsel amaçlı iletişim araştırmalarında farklı iletişim kuramları kullanılmakla birlikte, bu kuramlar içerisinde "kültürleştirme kuramı", "doyum ve kullanma kuramı" ile "yeniliklerin benimsenmesi" ile ilgili kuramlar daha da ağırlık kazanmıştır. Burada kitle iletişim araçlarının, özellikle elektronik medyanın, uydu teknolojisinin de etkisi ve yardımı ile birkaç Afrika ülkesi dışında toplumların tümü tarafından yoğun olarak kullanılması, bu kuramların da pek çok ülkede test edilmesini, ülkelerin koşullarına bağlı uygulanmasını sağlamıştır.

1980'li yıllarla birlikte bir diğer önemli gelişme, iletişim teknolojisindeki hızlı ve büyük değişimlerdir. Haberleşme uydularından data gönderme yanında radyo ve televizyon yayınlarının da bu uydular üzerinden yapılması, bu araçların etkilediği kitleleri de büyütmüş, çoğaltmıştır. Önce çanak antenlerle alınan bu yayınlar, daha sonra kablolu yayınlara taşınmış, giderek sayısal yayıncılığın gelişmesi ile de pek çok ülkede elektronik medyanın hem nitelik, hem nicelik olarak gelişmesini sağlamıştır. İletişim araştırmaları ise uluslararası farklı boyutlarda yapılmaya başlanmıştır. Çünkü, bir ülkedeki bir televizyon yayının etkisi artık kendi vatandaşları ile sınırlı olmayıp uydu yayını alan herkesi etki altına alabilmektedir. Bu durum ise yayım ve yayım olanakları sınırlı olan toplumları daha fazla etkilemekte ve gelişmiş ülkeleri "kültür emperyalizmi" ile karşı karşıya getirmektedir.⁷

Dünyada iletişim araştırmalarının bugünkü durumuna bakılacak olursa, öncelikle yeni iletişim teknolojilerinin toplu-

7 Gelişmiş ülkelerin medya yolu ile gelişmekte olan ülkeleri kültürel açıdan etkilemeleri 60'lı, 70'li yıllardan beri hem ulusal, hem de UNESCO gibi uluslararası kuruluşlarda söz konusu olmakla birlikte, asıl etkisi ve herhangi bir engele takılmadan her yere ulaşabilme teknolojisinin gelişmesi 1990'lı yılların ürünüdür.

ra etkisi ve bu araçlarla verilen mesajların nicelik ve niteliği ile ilgili araştırmalar yapılmaktadır. Bu konuda son zamanların en popüler araştırma konuları arasında internet gelmektedir. İnternet'in kullanımı, nelerin nasıl kullanıldığı, interaktif kullanım, internet yayıncılığı gibi konular oldukça ilgi çeken araştırma konuları arasındadır. Küreselleşen dünyada, özellikle ticari ilişkilerin uluslararası boyut kazandığı günümüzde reklam araştırmaları ile güncelliğini yitirmeyen siyasal iletişim çalışmaları ve iletişimin ekonomik boyutları da yine popüler araştırma alanları içerisinde yer almaktadır.

Türkiye'de İletişim Araştırmaları

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de iletişim ve özellikle medya ile ilgili araştırmalar, bu araçların yoğun olarak kullanılması ile başlamıştır.

Cumhuriyet dönemi ile birlikte çıkmaya başlayan sınırlı sayıdaki gazeteler, 1927'de başlayan, ancak hızlı gelişemeyen radyo yayınları, yine aynı zamanlarda kıpırdanmaya başlayan sinema filmleri gösterimi dünyada altın çağını yaşarken, ülkemize ancak 1968'lerde çok sınırlı olarak gelen televizyon yayınları ile diğer iletişim teknolojileri ve iletişim eğitiminin geç başlaması gibi nedenlerle Türkiye'de iletişim araştırmaları da geç başlamıştır.

İlk Araştırmalar

Ülkemizde iletişimle ilgili ilk araştırmalar, kitle iletişim araştırmaları ile ilgili olarak başlamıştır. Tarihsel gelişimi içerisinde bakıldığında, iletişim ve kitle iletişimi ile ilgili araştırmalar, genel sosyolojik araştırmalar içerisinde, kitle iletişim araçları olan gazete, radyo, sinema ve tiyatroya açıklık, bu araçları tüketme; okuma, dinleme, seyretme alışkanlıklarını saptayan araştırmalar olarak yapılmıştır.

Bu tür araştırmaların ilk ikisi Amerikalı iki araştırmacı Daniel Lerner ve Frederick Frey tarafından yapılmıştır. Lerner'in

altı Orta Doğu ülkesinde ve bu arada Türkiye'de yaptığı karşılaştırmalı ampirik araştırmasında, Ankara Balgat'ta yaptığı araştırmasında deneklerin iletişim ve kitle iletişim araçlarına olan açıklıkları da saptanmıştır. Daha sonraki yıllarda ise yine Amerikalı araştırmacı Frey'in Türkiye'de kırsal kesimde gerçekleştirdiği bir başka araştırmada ise bu kez köylülerin bu araçları kullanıp kullanmadıkları saptanmıştır. Kırsal kesime yönelik sosyolojik araştırmalara bir diğer örnek araştırma da Özer Ozankaya'nın *Köyde Toplumsal Yapı ve Siyasal Kültür* araştırmasıdır. Bu araştırmada da kırsal kesim insanının gazete okuma, radyo dinleme ile ilgili alışkanlıkları saptanmıştır.

Türkiye'de ilk bilimsel iletişim araştırmalarını başlatan eğitim kurumu, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi ile ona bağlı olarak 1965 yılında eğitime başlayan Basın Yayın Yüksekokulu (bugünkü İletişim Fakültesi)'dur. Alanda ilk ampirik ve kuramsal iletişim araştırmaları olarak şu araştırmalar verilebilir: Abadan'ın Türkiye'nin üç büyük kenti Ankara, İstanbul ve İzmir'de radyo ile ilgili araştırması; Aziz'in (1968)⁸ Ankara'nun bir köyünde yaptığı radyo araştırması ile Tokgöz'ün (1972)⁹ radyo ve televizyon sistemleri ile ilgili araştırmaları. 1970'li yıllarla birlikte iletişim araştırmaları da sayıca artmış, ampirik ve kuramsal çalışmalar sıkça yapılmaya başlanmıştır. Bu araştırmalar içerisinde önemli bir araştırma olarak Türkiye'de radyo yayıncılığının tarihini araştıran Kocabaşoğlu'nun çalışması verilebilir.

Televizyonun 1968 yılında yayına başlaması ile birlikte, televizyonun izleyici üzerinde etkisi ile ilgili araştırmalar da yapılmaya başlanmıştır. Burada da yine öncü iki alan araştırmacılarından söz etmek gerekir: İlki, 1973 yılında Ankara'da televizyonun toplum üzerindeki eğitim ve öğretime etkisini ölçen araştırma (Aziz, 1975)¹⁰ ile yine aynı yıl Ankara Çankaya bölgesinde televizyonun siyasal tutum ve davranışa etkisini ölçme amacı ile yapılan araştırmadır (Tokgöz, 1979).¹¹ Her iki araştırmada da izleyicilerin izleme alışkanlıkları; izleme ile etkilenme, tutum ve davranış değişiklikleri saptanmıştır.

8 Radyo yayınları ile ilgili bu ilk köy araştırması, AÜ SBF'de "Toplum Kalkınması" doktora dersi kapsamında yapılmış ve araştırma daha sonra Radyo ve Köy Yayınları adı altında TRT Merkez Program Dairesi tarafından yayınlanmıştır.

9 Tokgöz'ün araştırması ise AÜ SBF'de yaptığı doktora tezidir.

10 Ankara'da bin denek üzerinde anket yöntemi ile yapılan bu araştırma bir doktora tez çalışması olmakla birlikte, TRT ve DİE'nin destekleri ile yapılmıştır. Anket uygulamasında, TRT'nin çeşitli program birimlerinden gelen 30 dolayındaki özel soru anket uygulamasına alınmış ve sonuçları raporlaştırılarak TRT'ye verilmiştir. Bu anlamda, TRT'nin dolaylı da olsa desteklediği ilk yayın araştırmasıdır.

11 Oya Tokgöz'ün bu konudaki ilk çalışması, doktora tezi olan Türkiye'de ve Orta Doğu Ülkelerinde Radyo ve Televizyon Sistemleri ile ilgilidir. Alan araştırması olarak ise 1973 seçimlerinde Ankara izleyicisinin siyasal tutum ve davranışına radyo ve televizyon yayınlarının etkisini ölçmüştür.

12
Araştırmada, Türkiye'de ilk kez uygulanan önce ve sonra yöntemi ile radyodan kırsal kesime eğitici programlar yayınlanmış ve daha sonra bu yayınların etkisi ölçülmüştür.

13
Kaya Özakgün'ün araştırmasında, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından uygulanan Yaygın Çiftçi Eğitimi Programı (YAY-ÇEP) ile yine televizyondan yayınlanan çiftçiye yönelik programların etkisi, önce ve sonra yöntemi ile çözümlenmiştir.

Türkiye'de elektronik kitle iletişim araçları olan radyo ve televizyon yayınlarının -başlangıçtaki özel girişimin elindeki on yıl dışta bırakılırsa- sürekli olarak hükümetin ve devletin elinde/tekelinde (1993'deki Anayasa değişikliği ile devlet tekeli sona erdi) oluşu, bu araçların izler kitlenin eğitim ve öğretimine katkısını önemli kılmıştır. Bu tür araştırmalara örnek olarak AÜ İletişim (Basın Yayın Yüksekokulu), SBF ve Eğitim Fakülteleri ile Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri (eski adı ile Televizyonla Eğitim Fakültesi) Açık Öğretim Fakültesi'nde yapılan eğitim ve öğretimle ilgili araştırmalar verilebilir. Bu çalışmalara örnek olarak kırsal kesimde kitle iletişim araçlarının toplumsallaşmaya etkisini araştıran Aziz'in (1975), televizyonun eğitim ve öğretime etkisini araştıran Ankara ili araştırması ile kırsal kesimde radyo ve televizyonun toplumsallaşmaya etkisini araştıran köy araştırması (1982), radyonun eğitime etkisini araştıran Özgen'in (1986) köy araştırması¹² verilebilir. Sonraki yıllarda ise Özakgün'ün¹³ TRT televizyonunda yayınlanan "Yay-Çep" adlı projenin, kırsal kesim insanı üzerindeki etkisini ölçmeyi amaçlayan doktora tezi de bu tür kitle iletişim araştırmalarına örnek olarak verilebilir.

Türkiye'de televizyon yayınlarının başlaması ile, bu alanla ilgili araştırmalar da önem kazanmış ve bilimsel çalışmalar daha çok bu konularda yoğunlaşmıştır. Burada, iletişim eğitimi veren basın-yayın/iletişim fakültelerinin çoğalması; bu okullarda lisansüstü (yüksek lisans ve doktora) programlarının başlaması, iletişim alanında yapılan araştırmaların sayısını arttırmıştır. Yapılan araştırmaların bir kısmı kuramsal olmakla birlikte, büyük bir çoğunluğu alan çalışmaları olmuştur. Burada bir noktayı da vurgulamak gerekir: Medyanın giderek toplum yaşamının bir parçası olması, batı ülkelerinde olduğu gibi, "olmazsa olmaz" oluşu, iletişim araştırmalarını, yalnızca iletişim alanı ile eğitim veren ya da ilgilenenlerin uğraştığı bir alan olmaktan çıkarmış, sosyal bilimlerin çeşitli alanları ile ilgili olanlarının da üzerinde araştırma yaptığı bir alan, bir disiplin durumuna getirmiştir.

Örneğin eğitim, sosyoloji, siyaset bilimi, siyaset sosyolojisi, sosyal psikoloji, kadın çalışmaları gibi alanlarda çalışanlar da kendi konuları ile bağlantılı olarak iletişim/kitle iletişimi araştırmalarına eğilmişlerdir.

Üniversitelerde tüm kitle iletişim araçları ile ilgili araştırmalar yapılmakla birlikte, televizyonun giderek yaygınlaşması, özellikle 1990'lı yıllarla birlikte özel televizyon yayınlarının başlaması ile ağırlık televizyonun çocuklar, gençler ve kadınlar üzerindeki etkilerine yönelmiştir.

Araştırmalarda Kullanılan Yöntem ve Teknikler

İletişim araştırmalarında kullanılan yöntem ve teknikler, genelde toplumbilimlerinde kullanılan yöntem ve teknikler ise de, giderek alanla ilgili farklı gereksinimler sonucu yeni yöntemler ve bunlarla ilgili teknikler de kullanılmaya başlanmıştır. Hatta o kadar ki zamanla bu yöntem ve teknikler iletişim araştırmalarının vazgeçilmez yöntem ve teknikleri olmuştur denilebilir. Durum saptama, ilişki araştırma ve genelleyci araştırmalarda kullanılan yöntem, doğrudan yöntem olarak adlandırılan, alana inilerek yapılan araştırmalarda kullanılan veri toplama teknikleri ise, araştırmanın amacına göre farklılık göstermiştir. Bu tekniklerin başında, kuşku yok ki en çok kullanılan veri toplama tekniği, sormaca (anket) tekniğidir. Özellikle izleyici araştırmalarında frekansın belirtilmesi için bu tekniğin kullanılması zorunludur.¹⁴ Zamanla bu tekniğin uygulanmasında, iletişime özgü farklı uygulamalar da yapılmıştır. Örneğin, kitle iletişim araçları ile verilen mesajların etkisinin ortaya çıkarılması amacı ile önce ve sonra (*before and after*) tekniği kullanılmıştır. Özellikle radyo ve televizyonlarda yayınlanan projeli eğitim yayınlarında bu tür teknikler uygulanarak, iki anket uygulaması arasındaki fark, verilen mesajların etkisi olarak ölçümlenmiştir.

İletişim araştırmalarında, giderek önem kazanan yöntem ve ilgili teknikler ise "içerik çözümlemesi" ve "söylem analizi" yöntem ve teknikleridir.

14
Konu ile ilgili geniş bilgi için bakınız Aziz, 2003.

15
Araştırma Türkiye dışında
Yugoslavya, Hindistan,
Arjantin, Mısır, Güney
Afrika Birliği, İngiltere,
Fransa, Meksika, İtalya,
Sovyetler Birliği,
Çekoslovakya, Brezilya,
Çin, İsveç ve
Avustralya'da yayımlanan
günlük gazeteler üzerinde
yapılmıştır. Ayrıntılı bilgi
için bakınız Kayser.

İçerik Çözümlemesi İle İlgili Araştırmalar

Araştırma yöntemi olarak "içerik çözümlemesi", diğer araştırma yöntem ve tekniklerine göre yeni bir yöntemdir. Özellikle kitle iletişim araçlarındaki gelişmelere bağlı olarak bu yöntemle yapılan araştırmalarda da gelişmeler olmuştur. Ülkemizde ise, kitle iletişim araçlarının, yaygın olarak kullanılmaya başlamasının çok uzun bir geçmişi olmaması tek neden olmamakla birlikte, bu yöntemin de toplum bilimlerinde kullanımını geciktirmiştir. 1960'lı yıllardan bu yana yapılan toplumbilimsel araştırmaların bir kısmında içerik çözümlemesi yöntemlerine benzer yöntemler kullanılmakla birlikte (Küçükahmet), Batı'da kullanıldığı anlamda, yöntemin özelliklerini içeren bir çözümleme yapılmıştır.

Türkiye'de en eski içerik çözümlemesi, bugünkü tekniklerin bir kısmının kullanılarak yapıldığı *Hürriyet* gazetesi ile ilgili çözümlemedir. Fransız araştırmacı Jacques Kayser tarafından 1951 yılı Mart ayında 17 ülke gazetesinin bir haftalık yayınları alınarak karşılaştırılmalı yapılan bu araştırmada, Türkiye'den *Hürriyet* gazetesi alınmıştır.¹⁵ Araştırma daha çok fiziksel birimleştirmeye göre yapılmış, daha sonra gazetede yer alan konuların kapsadıkları alanlar ölçülmüştür.

Türkiye'de ABD Annenberg İletişim Okulu'nda 30 yıldan beri yapılmakta olan "Kültürel Göstergeler Projesi"nin etkisi ile son on beş yıldan beri, içerik çözümlemesi yöntem ve tekniklerine uygun olarak araştırmalar başlamıştır. Özellikle, yüksek lisans ve doktora derslerinde ve tez çalışmalarında bu yöntem ve ilgili veri toplama teknikleri kullanılmaya başlanmıştır

Sonuç olarak belirtmek gerekirse, içerik çözümlemesi giderek ağırlığını koyan bir yöntem olarak dikkatleri çekmektedir. Yaygın kullanımı başta ABD olmak üzere, sınırlı sayıda Avrupa ülkesinde görülmektedir. Yoğun olarak kitle iletişim araçlarının etkileri ile ilgili araştırmaların yapıldığı ülkelerde, verilen mesajların içeriğinin çözülmesi de önem kazanmaktadır. Bilgisayaradaki gelişmeler, yeni programların yapılması, yöntemin ken-

disinde bulunan öznellik sakıncasını gidermeye çalışan güvenilirlik (*reliability*) testlerinin hazırlanarak uygulanması, yöntemin toplum bilimlerinde daha güvenli olarak uygulanmasını sağlamaya başlamıştır.

İçerik çözümlemesi ile ilgili olarak Türkiye'de yapılan ilk alan araştırması, Nermin Abadan-Unat ve Aysel Aziz'in yöneticiliğinde AÜ SBF doktora ve yüksek lisans öğrencileri tarafından 1987 yılında yapılan genel milletvekili seçimlerinde siyasal partilerin iki ay süre ile yaptıkları televizyon konuşmalarının metinleri çözümlenmesi ile ilgili araştırmadır.¹⁶

İlk araştırmalardan bir diğeri ise *Milliyet*, *Cumhuriyet* ve *Teraküman* gazetelerinde politikacı stereotip imajları ile ilgili olarak yapılmıştır (Akbaş).

1990'lı yıllarda ise özellikle AÜ İletişim Fakültesi ile Eskişehir'de yapılan yüksek lisans ve doktora tez çalışmalarında bu yöntem ve teknik yoğun olarak kullanılmaya başlanmıştır. Başlangıçta ilgi alanı, daha çok, kadının kitle iletişim araçlarında nasıl sunulduğu (seks, şiddet gibi) ile ilgili iken, zamanla siyasal söylemin medyada nasıl yer aldığı, mesajlarda neler verildiği ile ilgili olmuştur. Bu konuda yoğunluk, siyasal partilerin seçim zamanlarında verdikleri mesajların çözümlenmesindedir. Günümüzde ise bu tür araştırmaların, yeni iletişim kanallarına kaydığı, özellikle de internet üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Ayrıca, sayıları fazla olmamakla birlikte üniversitelerin kadın araştırmaları yapan kadın çalışmaları merkezlerinde (AÜ, ODTÜ, İÜ, EÜ gibi) kadın ve medya konularında içerik çözümlemeleri yapıldığı görülmektedir.

İçerik çözümlemeleri ile ilgili araştırmalar daha çok lisans ve lisansüstü çalışmalarda yapılmakla birlikte zaman zaman devlet kuruluşları ve sivil toplum örgütlerince de desteklenmektedir. Bu konuda Devlet Bakanlığı Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü'nce kadın ve medya konularında araştırmalar yaptırılmakta ya da desteklenmektedir (Aziz vd., 1994).

16
Araştırmanın simge,
slogan ve stereotiplerle
ilgili kısmı için bakınız
Abadan-Unat ve Aziz.

Sivil toplum örgütleri olarak ise TÜSES, TÜSEV, İKV, Konrad Adenauer Vakfı, İLAD gibi sivil toplum örgütleri sıralanabilir.

Söylem Çözümlemesi

İçerik çözümlemesi yöntemi ile aynı gibi duran, ancak araştırmada frekans (sıklık) araştırmayan bir yöntem olarak kabul edilen söylem analizi (*discourse analysis*), iletişim araştırmalarına son on beş yıldan beri giren bir araştırma yöntem ve tekniğidir.

Söylem çözümlemesi, yazımlanmış durumda olan söylemin, karmaşık yapısı içerisinde dilbilgisel özellikleri de dikkate alınarak, niteliksel olarak ve kuramsal biçimlemelerle çözümlenmesidir. Özellikle son 20-25 yıl içerisinde kitle iletişim araçlarının geniş halk kitlelerini etki altına alması ile giderek yaygınlaşan bir araştırma yöntemidir. Bu konuda örnek olarak, yazılı basınla ilgili öncü araştırmalar olarak İnal ve Çelebi'nin yapmış oldukları söylem çözümlenmeleri verilebilir. Her iki araştırmada da ulusal düzeyde okunan büyük tirajlı gazeteler alınarak buralarda haberler hem sözdizimsel olarak hem de anlam-bilimsel olarak çözümlenmiştir.

Söylem analiz yönetimi kullanılarak yapılan araştırmaların önemli bir kısmı da sinema filmleri ile televizyonda yer alan dizilerle ilgilidir. Özellikle Yeşilçam filmlerinde kadın karakterlerin analizleri, kadının bu filmlerde sunumu ile ilgili yapılan araştırmalar oldukça fazladır. 1990'lı yıllarla birlikte başlayan özel televizyon kanalları ile gelen yeni yayın formatları; sayıları giderek artan yerli ve yabancı diziler, *reality show*'lar, haberlerin farklı sunumu, yarışma programları gibi, o güne kadar TRT yayınlarında pek görülmeyen ya da o denli görülmeyen programların içeriklerine dikkatleri çekti. Ayrıca yine, hukuka aykırı olarak yayına başlayan bu kanallarda siyasal söylemle ilgili mesajlar da ağırlıklı olarak verildi. Tüm bu gelişmeler, olumlu-olumsuz yönleri ile yeni bir kültürleştirme olgusunu da başlattı. Bu yeni düzende yalnızca televizyon değil, radyo ve yazılı medya da farklılaşmaya; benzer gelişmeler göstermeye başladı.

Özel yayıncılığın temeli, ana gerekçesi olan "reklamlar" da her yönden değişti ve gelişti: "Reklam pastası" büyüdü ya da "reklam savaşları" başladı.¹⁷ Türk yayıncılık tarihine, batıda -özellikle ABD'de- görülen reyting olgusu girdi. Kuşkusuz gerek içerik çözümleme, gerekse söylem analiz yöntemi kullanılarak yapılan araştırmaların bir diğer popüler konusu ise dilin kullanımı ile ilgilidir.¹⁸

Söylem analizi yöntemiyle de benzerlik gösteren bir diğer çalışma türü de daha çok sinema filmlerinin ve televizyon dizilerinin analizidir. Filmlerde yapılan analiz, filmdeki ya da dizilerdeki karakterlerin analizleridir. Bu konuda Ankara, Gazi, Anadolu, Marmara, İstanbul, Ege ve Yeditepe Üniversitelerinde lisansüstü çalışmalar yapılmaktadır.¹⁹

TRT'nin İzleyici Araştırmaları

Ülkemizde iletişim ve medya ile ilgili olarak yapılan bilimsel araştırmalar yanında medya kuruluşları tarafından da doğrudan kendi yayınları ile ilgili olarak izleyici araştırmaları yapılmıştır ve yapılmaktadır. 1990'lı yıllara kadar tekel durumunda olan TRT, 1964 yılında kuruluşundan 12 yıl sonra, radyo ve televizyon izleyici araştırmaları yapmaya başlamıştır.²⁰ TRT, bu araştırmaları önceleri araştırma şirketlerine yaptırmış, sonraları ise çoğunluğu Ankara'da bulunan üniversitelerle işbirliği yaparak yürütmüştür. TRT bu araştırmaları, radyo ve yeni yaygınlaşmaya başlayan televizyon yayınlarını kimlerin, ne kadar sıklıkla, ne zaman, hangi programları izlediği ile ilgili veri toplama amacı ile yapmıştır. Kimi kez ise bu araştırmalar tek bir programla ilgili olarak da yapılmıştır. Burada belirleyici, TRT'nin genel yayın politikası, planlaması ile yayın birimlerinden gelen gereksinimler olmuştur.²¹ Bir başka deyişle, araştırmaların türü toplumsal araştırma türü olup, bilimsel bir amacı yoktur. Burada önemli bir gerçeği de belirtmekte yarar vardır: Bu tür araştırma bulguları benzer konularda araştırma yapacaklar için veri niteliğindedir, bu bakımdan bilime, araştırmacılara katkısı vardır.

17

Bu yıllarda yapılan araştırmalarla ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız Çelenk.

18

Konu ile ilgili olarak TRT, Kasım 1998 tarihinde bir danışma kurulu toplayarak, uzmanların görüşlerini aldı ve bu toplantının sonuçlarını *Radyo ve Televizyon Yayınlarında Türk Dilinin Kullanımı* adlı kitapta yayınladı.

19

Konu ile ilgili bu üniversitelerin sosyal bilimler enstitülerinden ve YÖK Dökümantasyon Merkezi'nden bilgi alınabilir.

20

TRT'nin Genel Müdürlüğe bağlı Araştırma ve Planlama Müdürlüğü tarafından yapılan bu araştırmaların ilki 1976 yılında önce Ankara'da seçilen örneklem üzerinde radyo ve televizyon izleme alışkanlıkları ile ilgili olarak yapılmış ve iki ayrı rapor halinde TRT yayınları arasında yayınlanmıştır. (TRT, (tarihsiz); TRT, 1977)

21

Örneğin, ikinci televizyon kanalının yayına başlaması ile bu kanalın izlenmesi ve sabah yayınlanan programlarla ilgili olarak bir araştırma yapılmıştır (TRT, 1987a; TRT 1987b)

22
Bu kuruluşlara örnek olarak 20 yılı yakın bir geçmişi bulunan İletişim Araştırmaları Derneği verilebilir.

TRT'nin günümüzde daha da düzenli olarak yaptığı bu araştırmaların sayısı 50'yi aşmıştır. Araştırmaların istatistiksel dayanakları, gerek örneklemelerde, gerekse verilerin yorumlanmasında yeterli olmakla birlikte, bu raporlardan yararlanmanın çok işlevsel olduğunu söylemek oldukça zordur. Bu araştırma bulgularının gerek kendi program yapımcıları, gerekse yayın planlamacıları açısından çok işlevsel olarak kullanıldığı söylenemez.

Sivil Toplum Örgütlerince Desteklenen Araştırmalar

İletişim araştırmalarında pek çok vakıf, dernek, birlik gibi sivil toplum kuruluşu iletişim araştırmalarına destek vermekte ya da doğrudan bu çalışmaların içinde olmaktadır.²² Bu kuruluşlar içerisinde TÜSES, TÜSEV, KONRAD ADENAUER Vakfı gibi kuruluşlar verilebilir. TÜSES'in iletişim araştırmaları ile ilgili ilk ampirik araştırması AÜ İletişim Fakültesi tarafından yürütülen TRT televizyon programlarında dini kültür programlarında kullanılan dil ve mesaj çözümlemesinin yapıldığı araştırmadır (Aziz vd., 1991). Türkiye'nin radyo ve televizyon yayıncılığında kaosa sürüklendiği yıllarda sivil toplum örgütlerince pek çok toplantı yapılmış, raporları yayınlanmış, ayrıca araştırmalar yapılarak, durum ayrıntıları ile incelenmiştir. Bunlara örnek olarak TÜSES ve İletişim Araştırmaları Derneği'nin çalışmaları verilebilir.

Uluslararası Kuruluşlarca Yaptırılan Araştırmalar

Uluslararası kuruluşlar ve yabancı ülkeler de kendi ilgi alanlarında iletişim araştırmalarına destek vermektedirler. Özellikle, uluslararası karşılaştırmalı iletişim araştırmalarında Türkiye ayağı ile ilgili araştırmaların yapılması önem kazanmaktadır. Kuşkusuz burada dış ülkelerdeki üniversitelerle işbirliği yapılarak ortak projelerin uygulanması sağlanmaktadır. Bu tür uluslararası kuruluşların başında UNESCO ve UNICEF gelmektedir. Ayrıca, Avrupa Konseyi ve AB'nin de özellikle medyata ilişkin araştırma projelerini desteklediği bilinmektedir.

2000'li Yılların İletişim Araştırmaları

Günümüzde iletişim araştırmaları, reyting ile ilgili izleyici araştırmaları dışta bırakılırsa, ağırlıklı olarak üniversitelerde ve özellikle de lisansüstü çalışmalarda ortaya çıkmaktadır. Bilimsel kaygı ile yapılan bu araştırmalar, iletişim fakültelerinde yetişmiş elemanlarca başarı ile yürütülmektedir. Genel olarak bakıldığında, 30 yıl öncesi araştırmalar artık yapılmamakla birlikte, yine de bu araştırma bulguları önemini yitirmemiş, yeni araştırma konuları için temel verileri oluşturmuştur.

İletişim araştırmaları ile ilgili olarak şu saptamalar yapılabılır:

Bilimsel amaçlı iletişim araştırmalarında, Türk bilim insanlarının kullandığı yöntem ve teknikler, bir zamanlar batılı ülkelerin yaptıkları, belki şimdilerde çok rağbet etmedikleri yöntemler, modeller ve yaklaşımlardan oluşmaktadır. Batıdan ve özellikle ABD literatüründen alınan bu kuramlar, model ve yaklaşımlar Türk iletişim alanına kimi zaman aynen, kimi zaman ise biraz daha farklılaştırılarak uygulanmıştır. Bir anlamda, pek çok konuda olduğu gibi kendi kuramlarımızı, kendi yaklaşımlarımızı ve modelleri yaratamamış, batının kullandığı yöntem ve teknikler Türk medyasına, insanına uyarlanmıştır.

Her türlü araştırmada olduğu gibi, iletişim araştırmalarında da emek, para ve deneyim son derece önemlidir. Araştırmacıların parasal destek bulma olanakları kısıtlı olduğundan, daha az masraflı, daha az emek isteyen basit yöntem ve teknikler kullanılmakta; çoğu kez de yeni bir modelin yaratılması ve kullanılması yerine var olan modeller, kalıplar kullanılarak araştırmalar yapılmakta; var olan modeller, kalıplar, bulgular biraz daha pekiştirilmektedir. Büyük, ses getiren iletişim araştırmaları yerine küçük küçük, fazla ses getirmeyen araştırmalar yapılması tercih edilmektedir.

Günümüzde artık kitle iletişim araçlarının asıl işlevi olan haber verme, aydınlatma, eğitme, kültürleştirme işlevleri ile il-

23 İstatistiksel veri analiz tekniklerinde eskiye göre büyük aşama kaydedilmiş olup SPSS programlarının en son versiyonları uygulanabilmektedir.

gili araştırmalar yerine, televizyonda yayınlanan bir dizideki verilen mesajlar, karakterler incelenerek, dizilerin izler kitle üzerindeki etkisi ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Genelde kullanılan yöntem ve teknikler bilinen yöntem ve teknikler olmakla birlikte, bunların veri toplama aşamasında, sıklık ve istatistiksel bilgilerin elde edilmesinde, Batıda olduğu gibi, en son bilgisayar teknikleri kullanılabilir. ²³

Uluslararası iletişim araştırmalarının desteklenmesi sınırlı kalmaktadır. Bu konuda ya araştırmacıların bilgi ve girişim eksikliği ile var olan kaynaklar tam kapasite ile kullanılamamakta ya da bu konudaki bilgi, iletişim araştırmacılarına gereken etkinlikle duyurulmamaktadır. İletişim alanında uluslararası kuruluşlar olarak başta BM ve ona bağlı alt kuruluşlar olan UNESCO, UNICEF, FAO, UNDP; Avrupa Konseyi, AB, OECD gibi kuruluşların iletişim araştırmaları ile ilgili fonlarından yararlanmanın yolları araştırılmalı ve bu konuda genç araştırmacılar teşvik edilmelidir.

Ulusal düzeyde de iletişim araştırmalarına verilen destek ya çok azdır ya da hiç yoktur. Bu konuda gerek bireysel medya kanalları, gerekse medya ile ilgili meslek örgütlerinin, birliklerinin ciddi iletişim araştırmalarına her türlü desteği vermeleri gerekir. TRT, RTÜK, Haberleşme Kurulu, TELEKOM, TURK-CELL, İstanbul, Ankara ve hatta İzmir Gazeteci Cemiyetleri, Basın Konseyi, Basın İlan Kurumu ile bir kısım sivil toplum örgütleri ve şu anda görsel-işitsel ve yazılı basın kanallarını elinde bulunduran özel ve tüzel kişiler bu tür araştırmalara kaynak yaratabilmelidirler.

İletişim fakültelerindeki ders programlarına araştırma yöntem ve teknikleri dersleri zorunlu olarak konmalı ve derslerde gençler araştırma yapmaya yöneltilmelidir. Ders veren öğretim üyelerinin bu konuya gönül vermiş, deneyimli kişiler olmasına özen gösterilmelidir.

Kaynakça²⁴

- Abadan-Unat, Nermin ve Aysel Aziz (1987). "Siyasal Yaşamımızda Simge, Slogan ve Kalıp Yargıları." *Cumhuriyet*. 25-26-27-28 Kasım.
- Abadan, Nermin (1963). "Türkiye'nin Üç Büyük Şehrinde Radyo İle İlgili Halkoyu Yoklaması." *SBF Dergisi* 3-4: 71-101.
- Akbaş, Ayşe (1985). *Stereotypic Image of Turkish Politicians in Three National Newspaper*. Ankara: ODTÜ Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Atkins, Charles K., vd. (ed.) (1971). "Television and Social Behaviour." *An Annotated Bibliography of Research Focusing on TV's Impact*. USA: National Institute of Mental Health.
- Aziz, Aysel (2003). *Araştırma Yöntemleri, Teknikleri ve İletişim*. Ankara: Turan Kitabevi.
- Aziz, Aysel, vd. (1994). *Medya, Şiddet ve Kadın*. Ankara: T.C. Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Aziz, Aysel, vd. (1991). *TRT Televizyonunun Din ve Kültür Yayınlarında Geleneksel Kültüre İlişkin Mesaj Çözümlemesi*. Ankara: TÜSES.
- Aziz, Aysel (1988). "Kitle İletişiminde İçerik Çözümlemesi." *A.Ü. Basın Yayın Yüksekokulu Yıllığı* 1986-1987: 39-55.
- Aziz, Aysel (1986). "Türkiye'deki BBC İzleyici Araştırmaları." *Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Yıllığı* 1983-85: 45-60.
- Aziz, Aysel (1985). "Şiddet-Terör ve Kitle İletişim Araçları." *Birleşmiş Milletler Türk Derneği 1984 Yıllığı*. Ankara: Birleşmiş Milletler Türk Derneği Yayınları.
- Aziz, Aysel (1982). *Toplumsallaşma ve Kitle İletişim*. Ankara: AÜ Basın Yayın Yüksekokulu Yayınları.
- Aziz, Aysel (1980). "Televizyonun Kırsal Kesim Toplumsallaşmasına Etkisi". Ankara. *TODAI Eustitüsü Dergisi*. Cilt 13. Sayı 3.
- Aziz, Aysel (1978). *Radyo ve Televizyon ile Eğitim*. Ankara: AÜ Eğitim Fakültesi Eğitim Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Aziz, Aysel (1977). "Radyo ve Televizyon İzleyici Araştırmaları." *SBF Basın ve Yayın Yüksekokulu Yıllık* 1974-1976: 253-300.
- Aziz, Aysel (1975). *Televizyonun Yetişkin Eğitiminde Yeri ve Önemi*. Ankara: TODAİE Yayınları.
- Aziz, Aysel (1968). *Radyo ve Köy Yayınları*. Ankara: TRT Merkez Program Dairesi Yayınları.
- Aziz, Aysel (1966). *Radyo ve Köy Yayınları*. Ankara: TRT Merkez Program Dairesi Yayınları.
- BBC (1970). *Audience Research in the United Kingdom: Methods and Services*. London

24

Kaynakça, ağırlıklı olarak, ulaşılabildiğim dünya'da ve Türkiye'de iletişim araştırmaları ile ilgili önemli ve ilk araştırma kaynaklarını içermektedir. İletişim araştırmaları ile ilgili ayrıntılı bir bibliyografyanın çıkarılması gerekmektedir.

- Berelson, Bernard (1963). *Content Analysis in Communications Research*. Glencoe, IL: Free Press.
- Cantril, N., vd. (1940). *The Invasion from Mars*, Princeton NJ: Princeton University Press.
- Cazeneuve, Jean (1967). *Radyo ve Televizyon Sosyolojisi*. Ankara: Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Yayınları.
- Çelebi, Aykut (1990). *Söylem Çözümlemesi: Gazetelerin Haber Oluşturma ve Gündem Belirleme İşlevlerine Eleştirel Bir Yaklaşım*. Ankara: AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Çelenk, Sevilay (2005). *Televizyon Temsil Kültür, 90'lı yıllarda Sosyokültürel İklim ve Televizyon İçerikleri*. Ankara: Ütopya Yayınları.
- Frey, W. Frederick (1965). *The Turkish Political Elite*. Cambridge : The MIT Press
- Herzog, Herta (1944). "What Do We Really Know about Daytime Serial Listeners?" *Radio Research 1942-43*. Paul.E. Lazarfeld (der.) içinde. New York: Duell, Sloan, & Pearce.
- İnal, Ayşe (1992). *Event Selection, Text Construction and News Production*. Ankara: ODTÜ Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Jensen, Klaus B. (der) (2000). *A Handbook of Media Communication Research*. London: Routledge.
- Kaysers, Jacques (1953). *One Week's News-Comparative Study of 17 Major Dailies*. Paris: UNESCO.
- Krippendorff, Klaus (1984). *Content Analysis an Introduction to Its Methodology*. USA: The Sage Commtext Series. 13-18.
- Kocabaşoğlu, Uygur (1980). *Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna*. Ankara: SBF Yayınları.
- Küçükahmet, Leyla (1971). *Televizyon ve Halk Eğitimi: TV Yayınlarının Çözümlemesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yüksek Lisans Semineri.
- Lazarfeld, Paul E., vd. (1944). *The People's Choice*. Newyork: Duell, Sloan & Pearce.
- Lerner, Daniel (1958). *Passing of the Traditional Society*. New York: The Free Press.
- Loverly, Shearon A. ve Melvin. L. DeFluer (1983). *Milestone in Mass Communication Research: Media Effects*. New York: Longman
- Mitchel, Jeremy ve Jay Blumler (der.) (1994). *Television and the Viewer Interest*. London: The European Institute For The Media, John Libbey and Company Ltd.
- Ozankaya, Özer (1971). *Köyde Toplumsal Yapı ve Siyasal Kültür*. Ankara: SBF Yayınları.
- Özakgün, Kaya (1995). *Yaygın Çiftçi Eğitim Projesi: Kullanımlar ve Doymular Yaklaşımı Açısından Bir Alan Çalışması*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Özgen, Mesut (1986). *Kırsal Kalkınmada Radyodan Yararlanma: Çorum-Çankırı Örneği*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.
- Schramm, Wilbur ve Janet Alexander (1973). *Broadcasting, Handbook of Communication*. Chicago: Rand Mc Nelly College Publishing Company.
- Schramm, Wilbur (1954). *Mass Media and Education*. USA: NSSE Handbook.
- Şenyapılı, Önder vd. (1976). *Televizyonun Türk Toplumuna Etkileri*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Tokgöz, Oya (1979). *Siyasal Haberleşme ve Kadın: 1973 Genel Seçiminde Ankara'nın Çankaya İlçesinde Yapılan Alan Araştırması*. Ankara: SBF Yayınları.
- Tokgöz, Oya (1972). *Türkiye ve Orta Doğu Ülkelerinde Radyo Ve Televizyon Sistemleri: Mukayeseli Bir Araştırma*. Ankara: SBF Yayınları.
- TRT (tarihsiz). *Ankara İli TV Seyircileri Araştırması Genel Sonuçları*. Ankara: Halk ve Basınla İlişkiler ve Protokol Müdürlüğü Yayınları.
- TRT (1999). *Radyo ve Televizyon Yayınlarında Türk Dilinin Kullanımı*. Ankara: Eğitim Dairesi Başkanlığı.
- TRT (1987a). *Televizyon 2. Program ve Sabah Yayınları Kamuyu Araştırması*. Ankara: TRT Basılı Yayınlar Müdürlüğü Yayınları.
- TRT (1987b). *Televizyon 2. Program Yayınları Kamuyu Araştırması (Ocak-Şubat 1987)*. Ankara: TRT Basılı Yayınlar Müdürlüğü Yayınları.
- TRT (1987c). *Radyo ve Televizyon Programları Kamuyu Araştırması (Nisan, 1987)*. Ankara: Basılı Yayınlar Müdürlüğü Yayınları.
- TRT (1985). *TRT Türkiye Radyo ve Televizyon Programları Kamuyu Araştırması*. Ankara: TRT Basılı Yayınlar Müdürlüğü Yayınları.
- TRT (1984). *Ankara, Radyo ve Televizyon Programları Kamuyu Araştırması*. Ankara: Basılı Yayınlar Müdürlüğü Yayınları.
- TRT (1977). *TRT Ankara İli Radyo Dinleyicileri Araştırması Ayrıntılı Sonuçları*. Ankara: Halk ve Basınla İlişkiler ve Protokol Müdürlüğü Yayınları.
- Usluata, Ayseli ve John Rosenbaum (der.) (2005). *Shaping the Future of Communication Research in Europe*. İstanbul: Yeditepe Publication.
- Vural, Sacide (1995). *Konulu Filmlerin Kadınlar üzerindeki Etkileri*. Ankara: Özışık Ofset Matbaacılık.

Türkiye'de İletişim Fakültelerindeki Eğitim Kadrosunun Konumu

Eleştirel Bir Değerlendirme

Özet:

Elili yılı aşkın süredir Türkiye'de verilen iletişim eğitiminin kurumsallaşması yanında sayıları devamlı olarak artan iletişim fakültelerinde eğitim kadrosunun konumunu belirlemek bakımından bu çalışma gerçekleştirilmiştir. Eğitici kadronun eğitiminin kurumsallaşmamakla birlikte sürmesine karşın, eğitim kadrosunun yetiştirilmesinin zaman aldığı, bazı fakültelerde kadronun yeterli sayıda olmasını, bazılarında ise eksik veya az öğretim üyesinin bulunmasını beraberinde getirdiği görülmüştür. Bu durumun devam edeceğini söylemenin hatalı olmayacağını vurgulamanın önemi ise ortadadır.

Anahtar sözcükler: iletişim eğitimi, eğitim kadrosu, kurumsallaşma, iletişim araştırmaları

The Situation of Academic Staff of Communication Faculties in Turkey: A Critical Evaluation

Abstract:

This study is realised to examine the academic staff of communication faculties which increase as number, as well as the institutionalisation of communication education which has a history more than 50 years in Turkey. The education of staff is maintained without institutionalisation; upbringing educational staff takes time. While some faculties have sufficient members, the others have less. It is important to emphasise that this situation will continue.

Key words: communication education, academic staff, institutionalization, communication research

Oya Tokgöz
Ankara Üniversitesi
İletişim Fakültesi